

Չ Ա Յ Ն
Տ Ա Ռ Ա Պ Ե Լ Ո Յ

Գ. Տ Օ Ն Ա Պ Ե Տ Ե Ա Ն

Ո՞վ կարող է գուշակել մեր ապագան:
Խնայե ինձ փորձը: Նման ենք հունձքի
հստուած չար մշակներէ՝ շրջապատող
աղջամուղջի՝ եւ ամպի մէջ:

ՅՈՎՀԱՆՆԵՍ ԿԱԹՈՂՈՍՈՍ

Պատմագիր Ժ. Դարու

Տպարան ԵՒԿՈՐ Բ. ԹԻԻՐԷՊԵՆ

227, Boulevard Raspail

PARIS

1922

2 0 Ն

Ա Ռ

ՇԱՄԻՐ ԾԱՏՈՒՐԵԱՆ

Ի ՅԻՇՆՏԱԿ

ԲԱՐԵԿԱՄԱԿԱՆ ԱՆԿԵՂԾ ՀԱՄԱԿՐՈՒԹԵԱՆ

ՅՈՅՍ

ՉԱՅՆ ՏԱՌԱԴԵԼՈՑ

W. M. Gray del.

F. Wolff sculp.

ՆԱԾԱՐԴ (ԱճԳՒԻՅ Կ. ՊՈԼՈՅ 'ԻՆԱՎԱՃ')

Առ

ԳԼԸԴՍՏՈՆ (ՆԱԽԱՐԱՐԱՎԵ ԱճԳՒԻՅ)

Հայերը, խրախոսուած այն համակրութենէն որ ընդունցին Ասգլիոյ մէջ եւ վստահելով այն փոփոխութեանն որ կը հաւստան տեղի ունենալու մօտ է Ասգլիոյ քաղաքականութեան մէջ թուրքիոյ նկատմամբ, կը նային մի ինքնօրէն, եթէ ոչ անկախ, Հայաստանի ստեղծմանն: Այս նպատակաւ ծրագիրներ կը բողոքին զխաւորապէս հայ կոմիտէներէ, հայ մամուլի մէկ մասէն, եւ Կ. Պոլսացեակ եւ Եւրոպացեակ ազդեցիկ հայերէ: Ո եւ է փորձ դէպի Նոցա իրականացումս, արդի պարագայից մէջ, կարող է առաջնորդել յոյժ ծանր հետեւանքների եւ աղէտների բուն իսկ ի կորուստ հայ ժողովրդեան: Պէտք է մոռացուի թէ Նոցա կը կազմեն երկրի բնակչութեան փոքրամասնութիւնը, եւ շատ զաւանձերի մէջ յոյժ չնչին փոքրամասնութիւնը: Յիմարական է եւ վտանգաւոր ծգնել հերքելու այս փաստն՝ անգիտանալով ջիւղները: Փոքր Ասիոյ մասմեղականներն տեղեակ են Եւրոպական թուրքիոյ ինքնօրէն քրիստոնեայ նահանգների մէջի իրենց եղբայրների մակատազրին: Նոցա տրամադիր չը պիտի լինեն ենթարկուելու նման մակատազրի առանց ընդդիմութեան: Մի պահանջ ինքնօրինութեան համար Հայաստանի մէջ կարող է առաջնորդել կոտորածների եւ այսու ի գլուխ քերել Ռուսիոյ անմիջական միջամտութիւնն եւ անոր անխուսափելի հետեւանքները: Եւ ոչ եւս հաւանական պիտի լինի, նոյն իսկ եթէ յաջող, պահպանել այն ազգայնութիւնն որով Հայերն ամբարն հպարտ են: Ռուսիա հաւանօրէն երբէք պիտի չթոյլատրէ մի Հայկական ինքնօրէն կամ անկախ Պետութիւն, եւ ոնէ փորձ կազմելու այդպիսի մի բուն պիտի վերջանայ Հայոց կշարուովն Ռուս կայսրութեան մէջ, եւ այս չին ազգի եւ Նոցա լեզուի եւ հաւատքի վերջին շիջումովն: Ինչի որ Հայերը համարելի են, եւ ինչ որ մեր անտարակուսելի իրաւունքն է պահանջել Նոցա համար, է լաւ կառավարութիւն եւ Նոցա արդար եւ անաշար բաժինը Յեղական վարչութեան մէջ, եւ խոստացեալ բարենորոգումների անմիջական եւ իսկական ներմուծումս այն նահանգների մէջ ուր Նոցա կը բնակին:

Ապրիլ 27, 1880 Կապոյտ Գիրք

ՀԱԶԱՐ ՏԱՐԻ ԱՌԱՋ

ՅՈՒՀՈՆՆԷՍ ԿՈՔՈՂԻԿՈՍ ՀՈՅՈՑ

117

ԿՈՍՏԱՆԴԻՆ ԿԱՅՍՐԻՆ ՅՈՒՆԱՑ

. . . Եւ թուրն որ երբեմն արհամարհեցաւն եւ շի-
ջաւ՝ սկսաւ վերստին արծարծել, եւ բոցակէզ հրդեհս
մեծամեծս գործել... Եւ իբրեւ զանտառս փայտից փայ-
տատով կոտորեցին զդրունս եկեղեցեաց եւ այրեցին ի
թուր զարբուծիւն ճեառն եւ պղծեցին յերկրի զխորանս
անուան նորա. եւ արհամարհեցին զյուսացեալս ի ճէր
Աստուած. եւ ի կերակուր զազանաց եւ ի գէշս Թուշնոց
երկնից արկին զդիակունս մարմնոց սրբոց Բարձրելոյն.
Եւ տարապարտք արիւնք կղերաց եկեւեցւոյ իբրեւ ըզ
ջուր հեղաւ: Այլ եւ քաջուծիւնք պատերազմող ձեռաց
լքուցեալ՝ սպանմամբ մեծաւ եւ արևամբ Թօթափեցին,
զնախարարութիւնս Թորգոմեանս ազգի՝ զքաղաքա-
կանս եւ զգեղջուկս առ հասարակ վարատեալ վարե-
ցին դառն տաժանմամբ, Ջոմանս մատնեալ ի բանդ եւ
ի շղթայս՝ յանտանելի մետաղս չարչարանաց. եւ զո-
մանս ծախեալ ծարաւի սրով. եւ զայլս չարաշուք
դժբողութեամբ գերեալս վաճառակուր լինել. եւ մը-
նացեալքն ի չար արբանեկութեան չարացն՝ մեծա-
մեծք եւ փոքունք ցան եւ ցիր ցնդմամբ սփռեալք ընդ-
երեսս երկրի՝ ղօղեալ եւ Թագուցեալք ի լերինս յայրս
եւ փապարս, մերկութեամբ եւ սովով եւ սասանու-
թեամբ եւ դողմամբ ահի, եւ դառնաշխատ քրտամբ
յերկունս մահու վտանգեալք. եւ իբրեւ խռիւ ինչ ի
հողմոյ տարաբերեալք՝ դանդաչին իբրեւ զկիսամեռ
ի վստանգէ նեղութեանց:

Եւ յայսմ ամենայնի ձեռն Թշնամուոյն ոչ վաստա-
կեցաւ զբազմախողխող երկաթն արեամբ արբուցանելի-
զի ի նենգաւոր շնչոյն իւրոյ մահ բղխէ յամենեսին:
Ջոմանս կորստական եւ մահացու դեղոց արբուցմամբ
ի ծածուկ խարդաւանէ, իսկ զոմանս հրկիզութեամբ
առկայծեալ մաշէ, եւ զայլս հեղձամղձուկ սատակմամբ
վճարէ. եւ զոմանս սրախողխող դառնութեամբ տա-
պաստ արկեալ, մինչեւ ի սպանելոց անտի լցեալ եղեն
հիմունք երկրի մերում . . . եւ այսպէս եկեղեցի Քրիս-
տոսի խոպանացեալք եղել. եւ իբրեւ այրութեամբ իմն
անխնամ եւ անհոգացող մնացեալ, եւ լռեալք ի տօնից
տարեկանաց . . . եւ կրեալ զայս ամենայն եւ հալա-
ծեալ քաղաքէ ի քաղաք, հասեալ կամ առ դրունս հը-
զորագունիցդ. եւ վեհագունից ինքնակալ Թագաւորացդ,
ի հեռաստանէ աստի (ճարոնայ գաւառէն), խնդրել
զողորմութիւն ի բարեբաշտիկ եւ ի ներողամիտ խնա-
մածութենէդ ձերմէ, ոչ միայն ինձ, այլ եւ թուրք Աս-
քանազեանս գրոհի (հայ ժողովուրդը). շահել ձեզ
զարդիս սպանելոց ծառայիցն ձեռոց որք առ հասա-
րակ արբաք զբաժակն բարկութեան ի հարաւային
բռնութենէ. արբաք եւ քամեցաք զմրուր սրտմտու-
թեան եւ բաժակ խռովութեան ի Թշուառացուցչացն
մերոց: Եւ աղաչեմ զայն՝ զի իմաստութեամբ եւ բա-
լեպաշտութեամբ շնչոյ ձերոյ համբարձջիք զձեռն ձեր
ի վերայ ամբարտաւանութեան Թշնամուոյն մինչեւ իս-
պառ . . . եւ հալածեալ զգազանս չարաչարս, եւ ըզ-
գայլս յափշտակողս, եւ զհեթանոսս ապստամբս, եւ
զբարբարոսս վայրենիս, նուաճեսջիք զկողմանս զայ-
սոսիկ . . . եւ Թօթափեսջիք զմեզ ի հողոյ աստի՝ յոր
մածան մէջք մեր. եւ լուծէք զլուծ ի պարանոցէ մեր-
մէ, որ ի ձեռն բռնակալիս այսմիկ ծանրացաւ մինչեւ
ի մահ. եւ սրբեսջիք զայս աշխարհ եւ զքաղաք, որ ի
հակառակութիւն եւ ի նախանձ արկաւ ի պղծոց եւ ի
կորուսելոց, ի չարաչար իշխանաց ատելեաց Աստու-
ծոյ . . .

Այսոքիկ վասն հասարակացս բանաւոր հօտի հաւա-
տացելոյ ինձ ի ճեառնէ մաղթանք աղերսանաց առաջի

ձեր եղևաւ . . . ի խնամս ողորմած եւ ինքնակալ կայ-
սերդ ապաստանեալ հասեալ կամ առ ոտս ձեր, հայ-
ցեմ . . . եւ օգնականութեամբ ձերով մեծաւ եւ փա-
ռօք շնորհօք պատրաստեսցուք զՀայաստանեայսս, Ժո-
ղովուրդ կազմեալ նախ Տեառն եւ ապա ձեզ՝ կամօքնի
Աստուծոյ: (Գլուխ ԾԻ.)

Եւ աշխարհն հայոց այսպէս անմարդացեալ եւ ան-
զաւակացեալ, խոպանացեալ եւ անշքեղացեալ, այնու-
հետեւ անդաստանք մեր եղեն իբրեւ զանգաստանս
մացառախիտ, եւ ցամաքեցան բողբոջք բուսոց արօ-
տավարաց եւ արօտից. եւ քաղաքք մեր կործանեցան
առ ի չգոյէ բնակչաց . . . եւ այսպէս ծածկեցին զմեզ
անարգանք մեր եւ ի մեզ բովանդակեալ լցաւ մար-
գարէութիւնն սսայեայ, եթէ՛ երկիր ձեր աւերակք,
քաղաքք ձեր հրկիզեալք, զաշխարս ձեր առաջի ձեր
օտարք կերիցեն, աւերեալ եւ կործանեալ յազգաց օ-
տարաց (Գլուխ ԾԲ.) :

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ

Այս գործը վիճակուած է լինելու մի նուիրական գիրք
Հայ ազգի Համար:

Նորա Հեղինակն մէկ անձ չէ ալ մի քանի Հա-
րիւր. բայց նոքա, սակաւ բացառութեամբ, այսօր չը
կան ալ ևս երկրի երեսին: 1915ի Հայաջինջ պատու-
Հասէն Արաբիա և Միջագետք քշուած և Կովկաս
փախած Հայութեան սգաւոր մնացորդներ էին նոքա,
որ այդ վայրերէն գրեցին այս սրտամորմոք նամակ-
ներն իրենց ազատարնակ Հեռաւոր սիրելիներին: Գրե-
ցին՝ բայց մնացին անպատասխանի և յուսավրէպ:
Իրենց այդ թշուառ կացութեան մէջ, եթէ երբեք կա-
րելի է ապրիլ անունն տալ նոցա կեանքին, նոքա
ապրեցան միշտ իրենց երեւակայութեան Հանդէպ պատ-
կերացած ունենալով իշխող թուրքի խելագար անգը-
թութեան զոհ ընկած իրենց ազգակիցների յուսահա-
տական մահուան տեսարանը: Նոցա կեանքի դառն
բաժակը շատ աւելի դառնացաւ որովհետեւ կոտորած-
ներէ վերապրեալ իրենց շրջապատի թշուառ բաղդա-
կիցների մահուան փոթորիկն ընկերացաւ իրենց մին-
չեւ գերեզման: Իրենց կարգին նոքա ևս կամ մեռան

զրկանքէ, սովէ և ցուրտէ, կամ Երիզայի, Կարնոյ և բուն իսկ անգօր Հայ Հանրապետութեան Հողին վրայ ոտնակոխ եղան և ոչնչացան Օսմանեան անարգել արշաւող զօրքերէն: Իսկ նոցա այս տխուր գրուածքներն, մինչ ճանապարհին էին դէպի պատկանեալ Հասցէներն, անհետացան ովկիանոսին մէջ՝ իրենց կրող նաւերը խորտակուելով Գերման ընդծովեաներէ: Եւ այսպէս գրող և գրուածք թաղուեցան կորստեան անդունդի մէջ:

Մեծ Պատերազմն աշխարհին տուաւ աներեւակայելի անակնկալներ՝ ոմանց յոյժ վշտալի ալոց յոյժ բերկրալի: Նորա առեղծուածներէն մէկն է նաև որ ինձ վիճակուեցաւ կորստեան յորձանքի մէջէն յարութիւն տալ ոչնչացեալին՝ անմահացնելով իմ այս բազմատանջ պարզ Հեղինակների անուններն և արձանագրելով նոցա անգրագիտական գրուածներն այս Կարմիր Իրքի էջերի վրայ:

Գրեթէ նոյնութեամբ պահած եմ գրողների անուններն, սակայն որոշ պատճառաւ զանց եմ առած այն մականուններն որոց ուղղուած են այս նամակները: Իսկ գրութեան լեզուն և բառական ու տառական սխալներն պահած եմ ինչպէս որ կային. ուստի ընթերցողն իւր նշմարելի վրիպակները կարծելու չէ իբր արդիւնք տպագրական անհրգութեան:

Առաջին տպաւորութեամբ որքան և գեղջկական թուի այս նամակների ոճն, և որքան և կրկնութիւն և նմանութիւն երեւի նոցա պարունակութեան մէջ, սակայն և այնպէս նոքա ամենն ևս կ'արտասփռեն թէ ցաւ և թէ յոյս ընթերցողի էութեան մէջ. և մարդու

Հողին կը խռովի իւր անբաղղ ցեղի ողորմելի ժողովրդեան զարհուրելի վիճակին համար:

Երբ մի օր մեր ցեղային ուղեղի կրթութիւնն եւ մասաց ծնունդն սկսին զարգանալ այն դիտող և ստեղծագործիչ կարողութեամբ, որն դարձած է բնական անզլիական և այլ վեհակիրթ ազգաց ուղեղին, յայնժամ մեր ազգային տաղանդներն այս հատորի մէջ պիտի դիտեն մի առատ աղբիւր բարձր ներշնչումների, սրտայոյզ նկարագրութեանց և արտասուալից տեսարանների մեր ազգային պատմութեան, բանաստեղծութեան և վիպասանութեան համար:

«Զայն Տառապելոց»ն պաշտելի մատեան պիտի դառնայ յատկապէս Ամերիկայի հայ գաղթականութեան արդի սերնդեան համար, ուր նա պիտի ճանաչէ իւր հայրն, մայրն, եղբայրն, քոյրն, կլինն կամ զաւակը. և թերեւս առաջին անգամն լինելով նա պիտի կարգայ իրեն ուղղուած նամակն և իմանայ իւր ընտանիքի եւ զիւրի կործանման բստմեջի եղելութիւնն և մանրամասնութիւնն, և արտասուք թափէ նոցա համար որոց օգնութեան այս աղէխարշ աղաղակն գուցէ երբեք չը հասաւ իւր սկանջին:

ՊԵՏՐՈՍ ՏՕՆԱՊԵՏԵԱՆ

Ապրիլ 24 1922

ԼՈՆԻՈՆ